

УДК 159.9.075

ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОСОМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Коваленко М.В., аспірант
кафедри практичної психології,
асистент кафедри педагогіки та методики професійного навчання
Українська інженерно-педагогічна академія

У статті представлено основні типологічні особливості психосоматичної компетентності у майбутніх психологів. Охарактеризовані компетентний, інтрацептивний, небайдужий, недіалогічний та некомпетентний типи на основі рівня розвитку показників психосоматичної компетентності. Представлено особливості та місце психосоматичної компетентності у структурі професійної ідентичності майбутнього психолога. З'ясовано, що існує позитивний зв'язок психосоматичної компетентності не тільки зі ставленням до власної тілесності, а й зі ставленням до майбутньої професії та професійної ідентичності.

Ключові слова: психосоматична компетентність, тип психосоматичної компетентності, тілесність, професійна ідентичність, майбутній психолог.

В статье представлены основные типологические особенности психосоматической компетентности у будущих психологов. Охарактеризованы компетентный, интрацептивный, неравнодушный, недIALOGический и некомпетентный типы на основе уровня развития показателей психосоматической компетентности. Представлены особенности и место психосоматической компетентности в структуре профессиональной идентичности будущего психолога. Выяснено, что существует положительная связь психосоматической компетентности не только с отношением к собственной телесности, но и с отношением к будущей профессии и профессиональной идентичности.

Ключевые слова: психосоматическая компетентность, тип психосоматической компетентности, телесность, профессиональная идентичность, будущий психолог.

Kovalenko M.V. TYPOLOGICAL FEATURES OF PSYCHOSOMATIC COMPETENCE AMONG FUTURE PSYCHOLOGISTS

The article presents the main typological features of psychosomatic competence of future psychologists. The competent, intraceptive, non-indifferent, non-dialogic and incompetent types are characterized on the basis of the level of the development of indicators of psychosomatic competence. The features and place of psychosomatic competence in the structure of future psychologists' professional identity are presented. It was found out that there was a positive connection of psychosomatic competence not only with the attitude towards own corporeality, but also with regard to the future profession and professional identity.

Key words: psychosomatic competence, type of psychosomatic competence, corporeality, professional identity, future psychologist.

Постановка проблеми. Готовність до діяльності відображає рівень розвитку професійно важливих якостей та здібностей майбутнього психолога, його ставлення до обраної професійної діяльності. Особистісна готовність до професійної діяльності містить глибоке розуміння специфіки майбутньої професійної діяльності, високий рівень розвитку професійно важливих особистісних якостей та стійкий рівень ідентифікації з представниками професії. Професійна готовність включає особистісну готовність до діяльності і компетентнісну готовність.

Особливо актуальними питаннями в професійному контексті діяльності майбутнього психолога є питання компетентності не тільки загальної, але й суто професійної. Психосоматична компетентність входить у структуру професійної компетентності та визначає специфічно-професійні

здатності майбутнього психолога. Розвиток психосоматичної компетентності майбутнього спеціаліста-психолога є не тільки чинником, що впливає на підвищення рівня професіоналізму, а й запускає механізм саморозвитку та особистісних удосконалень. Визначаючи типологічні особливості психосоматичної компетентності можемо визначити профіль успішного професіонала.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретично-методичну основу статті склали праці вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері психосоматичного та компетентнісного підходів [4; 5; 7; 8; 10]. Так, уявлення про власну тілесність та тілесне Я представлено в наукових наробках таких психологів, як Р. Бернс, В.С. Мухіна, А.А. Налчаджян, Є.Т. Соколова, О.Ш. Тхостов, Т.Б. Хомуленко та ін. [5; 6; 10]. Проблему психології тілесності вивчали та досліджували В.П. Зін-

ченко, Є.О. Гольман, Т.С. Леві, А. Лоуен, О.Ш. Тхостов [1; 2; 3; 7; 10]. Питання психосоматичної компетентності викладені в роботах В.О. Крамченкової, Т.Б. Хомуленко [9], де психосоматична компетентність є системою здатностей когнітивного компонента тілесного Я, що пов'язана з прийняттям свого тіла як складової частини цілісного організму, та зумовлює саморегуляцію, засновану на досвіді застосування внутрішнього діалогу з тілесним Я. Психосоматична компетентність характеризується такими параметрами, як обізнаність, прийняття інтрацептивності, метафоричність, каузальність, діалогічність, суб'єктність, інтегративність.

Постановка завдання. Метою статті є визначення типологічних особливостей психосоматичної компетентності у майбутніх психологів та з'ясування, яке місце займає психосоматична компетентність у структурі професійної ідентичності майбутнього психолога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Емпіричне дослідження проводилося на базі ХНПУ імені Г.С. Сковороди та УПА. До складу експериментальної вибірки увійшло 153 студенти. До участі в дослідженні були залучені студенти факультету психології та соціології, факультету міжнародних освітніх програм – майбутні психологи. Надійність та достовірність отриманих результатів забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних теоретичних положень, відповідністю методів дослідження його меті та завданням, репрезентативністю вибірки, поєднанням якісного та кількісного аналізу емпіричних даних та застосуванням методів математичної статистики. Статистична обробка первинних даних здійснювалася за допомогою пакету прикладних програм статистичного пакету Statistica 6.0.

За допомогою кластерного аналізу було здійснено дослідження типологічних профілів психосоматичної компетентності особистості майбутніх психологів. До ознак психосоматичної компетентності автор відносить: обізнаність – знання про тіло взагалі та про власне тіло як продукт пізнання і аналізу власного тілесного досвіду; прийняття – позитивне та адекватне ставлення до тіла, яке проявляється в почуттях зацікавленості, турботи, дружелюбності, впевненості, захищеності, спокою; інтрацептивність – це здатність фіксувати та концентрувати увагу на внутрішніх відчуттях, яка проявляється в їх диференційованій вербалізації; метафоричність – здатність до застосування образних порівнянь та аналогій для характеристики власного

тіла, заснована на асоціативності мислення; каузальність – здатність вбачати у тілі причину і наслідок подій внутрішнього і зовнішнього простору людини; діалогічність – здатність вести внутрішній діалог між «Я в тілі» і «Я тіло»; суб'єктність – здатність до суб'єкт-суб'єктної внутрішньої комунікації та взаємодії з тілесним Я; інтегративність – включеність психіки і тіла в процеси один одного і їх взаємовплив [9].

На рис. 1 зображений кластерний аналіз показників ПСК діяльності, на основі якого і було визначено п'ять кластерів досліджуваних, а відповідно, і п'ять профілів психосоматичної компетентності.

Дослідження психологічних особливостей розвитку ПСК серед студентів дало змогу виокремити п'ять груп досліджуваних. Відповідно до експериментальних даних було отримано специфічні профілі студентів.

Перший кластерний профіль характеризує студентів з інтрацептивним психосоматичним профілем. Це студенти, які прислухаються до власних внутрішніх процесів. Ця група досліджуваних студентів краще здатна фіксувати та концентрувати увагу на внутрішніх відчуттях, яка проявляється в їх диференційованій вербалізації. Цей кластерний профіль ми виокремили як «інтрацептивний». Вони обізнані порівняно тіла та тілесності не лише взагалі, а й власного, розуміють, що їх тіло виступає не лише інструментом пізнання, а й може проводити аналіз набутого тілесного досвіду. Профіль характеризується загалом позитивним ставленням до тіла, адекватним сприйняттям та зацікавленістю власною тілесністю. Для цього профілю характерні розвинуті здатності розуміння причинно-наслідкових результатів подій як зовнішнього, так і внутрішнього світу людини. Можна вести внутрішній діалог щодо тілесних структур, повагу та діалог у взаємодії з тілесним Я, а також розвинуті процеси взаємовпливу психічних та тілесних структур один на одного. Проте для цього типу також притаманна знижена здатність використання образності та аналогій під час надання характеристики тілесним особливостям і процесам.

Другий кластерний профіль характеризує студентів, в яких немає здатності вести внутрішній діалог між «Я в тілі» і «Я тіло». Цей кластерний профіль ми визначили як «недіалогічний». Він характеризується не тільки дуже низьким рівнем внутрішній діалог, але й зниженими здатностями до взаємної, рівноправної взаємодії з тілесним Я та розірваністю контактів між тілесною та психічною сферою особи.

У цього типу є певні знання про тіло, але вони загальні та поверхневі, ставлення до тіла неоднозначне, є інтерес щодо тіла, але він формальний та поверхневий. Вони здатні до фіксації внутрішніх відчуттів, але не завжди здатні їх вербалізувати, час від часу можуть використовувати образи та аналогії з метою опису тілесних змін або віднаходити каузальні зв'язки, проте ймовірність прояву цих показників невисока.

Третій кластерний профіль характеризує студентів, які мають досить високі показники ПСК. На нашу думку, такий кластерний профіль можна виокремити як «компетентний». Цей тип характеризується високими показниками знання про тіло та тілесність як у себе, так і загалом, розуміє тіло як унікальний конгломерат пізнання і перетворення тілесного досвіду, а також здатністю максимально чітко відстежити внутрішні процеси та легко описувати їх особливості. Цей профіль до тіла ставиться досить дружельюбно, демонструє зацікавленість та значущість порівняно власної тілесності, окрім того, легко застосовує асоціативне мислення для опису образних порівнянь у процесі надання характеристики своєму тілу. Цей тип досить швидко відстежує у тілі каузальність подій зовнішнього та внутрішнього простору. Представники цього профілю здатні вести внутрішній діалог, взаємодіяти з тілесним Я, взаємодіяти та впливати один на одного в тандемі тіло-психіка.

Четвертий кластерний профіль характеризує студентів, які мають позитивне

та адекватне ставлення до тіла, що проявляється в почуттях зацікавленості, турботи, дружелюбності, впевненості, захищеності, спокою. Цей кластерний профіль ми визначили як «небайдужий». Представники цього профілю не лише приймають власне тіло і відчувають позитивні почуття щодо нього, а й максимально піклуються про нього. Для цього типу характерні поверхневі знання про тіло, зокрема і власне, вони не можуть чітко відстежувати інтрацептивні відчуття, що може супроводжуватися нездатністю їх вербалізувати, а також не завжди фіксують каузальний зв'язок між тілом і зовнішніми та внутрішніми подіями. Окрім того, низький рівень інтегративності свідчить про розрізненість психічних та соматичних процесів, а також низький рівень діалогічності та суб'єктності демонструє невміння вести внутрішній діалог та взаємодіяти з тілесним Я.

П'ятий кластерний профіль характеризує студентів, які мають досить низькі показники ПСК. На нашу думку, такий кластерний профіль можна виокремити як «некомпетентний». Представники цього профілю мало поінформовані про тіло, тілесність, зокрема і свою, у них відсутнє ставлення до тіла або ж негативне. Для цього типу не характерно звертати увагу на процеси, які відбуваються в тілі, їм важко описати, що відбувається з тілом, або надати образну характеристику свого тіла. Майже не простежується наявність каузальних зв'язків, для них характерне невміння вести внутрішній діалог, тіло не є суб'єктом

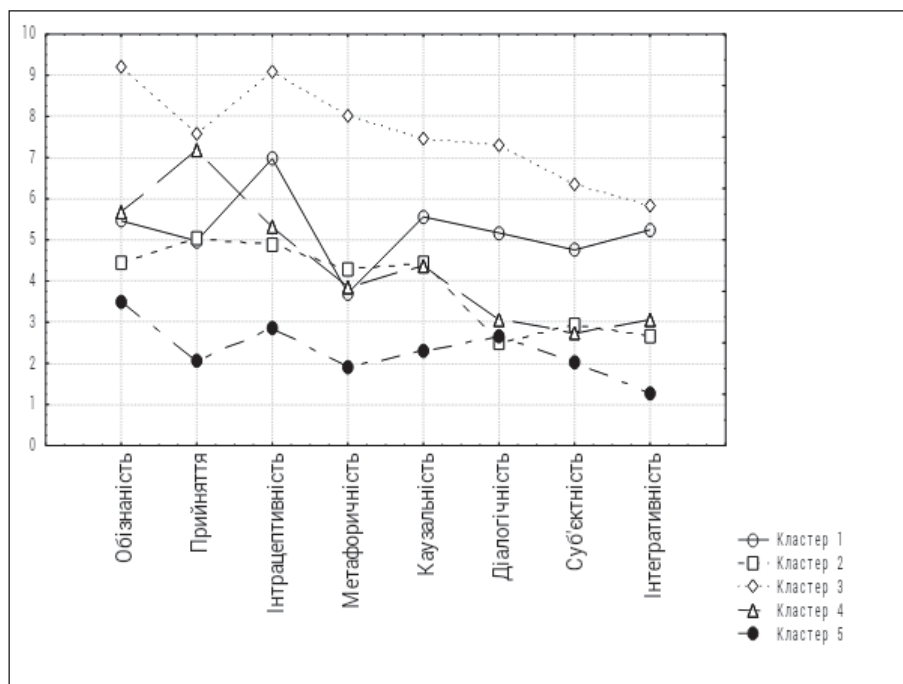

Рис. 1. Кластерні профілі ПСК

та рівноправним в їх розумінні, а тому комунікація з тілесним Я відсутня.

Отже, маємо п'ять досліджуваних профілів: компетентний, інтрацептивний, небайдужий, недіалогічний та некомпетентний, кожен з яких характеризується відповідно до розвитку ознак ПСК.

У процесі емпіричного дослідження було застосовано експлораторний факторний аналіз. Головним завданням, що вирішувалося в дослідженні за допомогою факторного аналізу, було дослідження особливостей психосоматичної компетентності у структурі професійної ідентифікації майбутніх психологів. Ці розрахунки дають можливість визначити латентні (приховані) змінні (або фактори), які об'єднують певні сукупності первинних показників. Кожне угруповання змінних (або фактор) визначалося за змінними, які мали у ньому максимальні навантаження.

Розглянемо та проаналізуємо особливості психосоматичної компетентності

у факторній структурі професійної ідентичності майбутнього психолога. Під час виконання процедур факторного аналізу було прийнято рішення зупинитися на п'ятифакторному рішенні, яке найкраще можна охарактеризувати та змістовно інтерпретувати. З метою визначення оптимального числа факторів використовувалась діаграма, яка підтверджує доцільність визначення саме такої кількості факторів.

Перший фактор, який характеризує психосоматичну компетентність майбутнього психолога (25,3% сумарної дисперсії, факторна вага становить 5,585), включає такі компоненти, як суб'єктність (0,880), інтрацептивність (0,868), каузальність (0,831), інтегративність (0,831), діалогічність (0,781), обізнаність (0,731) та розвиваючий тип ставлення до тіла (0,608). Цей фактор є інтегральним фактором, що характеризує психосоматичну компетентність майбутнього психолога в структурі його професійної ідентичності. Фактор увібрав у себе

Таблиця 1

Характеристика психосоматичної компетентності у структурі професійної ідентичності майбутнього психолога

Показники	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4	Фактор 5
Позитивні емоції в професії	0,229	0,636	0,420	-0,210	0,082
Негативні емоції в професії	-0,364	-0,559	-0,138	-0,284	0,002
Активне ставлення до професії	0,031	0,400	0,575	0,435	0,166
Пасивне ставлення до професії	-0,022	0,055	-0,084	-0,810	-0,128
Обізнаність	0,731	0,093	0,434	0,176	0,056
Прийняття	0,353	0,376	0,356	0,565	0,137
Інтрацептивність	0,868	0,214	0,147	0,160	0,063
Метафоричність	0,617	-0,011	0,564	0,318	0,172
Каузальність	0,831	0,148	0,164	0,199	0,167
Діалогічність	0,781	0,314	0,300	-0,192	-0,057
Суб'єктність	0,880	0,142	0,117	-0,025	0,045
Інтегративність	0,831	0,389	0,020	0,101	-0,033
Консультант	0,164	0,447	0,461	0,462	-0,144
Психотерапевт	0,303	0,755	0,185	0,278	0,056
Тренер	0,295	0,115	0,666	0,078	-0,022
Вчений	0,068	-0,007	0,116	-0,039	0,898
Учитель	0,068	-0,027	-0,097	0,257	0,815
Ідентифікатор емоцій	0,382	0,577	-0,067	0,486	0,126
Відчужений тип	-0,265	-0,831	-0,193	0,004	0,110
Контролюючий тип	-0,170	-0,807	-0,199	0,108	0,005
Бережливий тип	-0,054	0,853	-0,179	0,114	-0,041
Розвивальний тип	0,608	0,068	0,654	0,018	-0,072
Заг. дис.	5,585	4,567	2,580	2,164	1,673
Доля заг.	0,253	0,207	0,117	0,098	0,076

змістовні показники психосоматичної компетентності та розвивальне ставлення до власного тіла у студентів-майбутніх психологів, що свідчить про ключову роль зв'язку характеристик психосоматичної компетентності та розвивального ставлення до тіла у змісті професійної ідентичності майбутніх психологів. Зазначена латентна змінна характеризує позитивний вплив високого рівня психосоматичної компетентності на розвиток ставлення до свого тіла у студентів-психологів, що позитивно позначається на їх ставленні до себе та забезпечує ресурс для особистісного та професійного самовдосконалення.

До другого фактору (20,7% сумарної дисперсії, факторна вага 4,567), увійшли такі компоненти: бережливе ставлення до тіла (0,853), відчужене ставлення до тіла (-0,831), контролююче ставлення до тіла (-0,807), роль психотерапевта (0,755), позитивні емоції, пов'язані із задоволенням потреб людини в професії (0,636), роль ідентифікатора емоцій (0,577). Зміст цього фактора розкриває ключове значення ролей психотерапевта та ідентифікатора емоцій у становленні конструктивних форм ставлення до свого тіла та позитивного ставлення до майбутньої професії.

До третього фактора (11,7% сумарної дисперсії, факторна вага становить 2,580) увійшли такі компоненти: роль тренера (0,666), розвиваючий тип ставлення до тіла (0,654), позиція активного ставлення студента до оволодіння професією психолога (0,575), метафоричність (0,564), роль консультанта (0,461). Зміст фактору розкриває зв'язок активного ставлення до оволодіння професією, здатність до метафоричної вербалізації тілесного Я та ролей тренера і консультанта. Таким чином, мотиваційна спрямованість на активне оволодіння професією психолога характеризується вираженістю прагнення реалізувати функції тренера і консультанта та здатністю до метафоричності у структурі психосоматичної компетентності.

До четвертого фактора (9,8% сумарної дисперсії, факторна вага становить 2,164) увійшли такі компоненти: позиція пасивного ставлення до оволодіння професією (-0,810), прийняття (0,565) та роль консультанта (0,462). Цей фактор небадь дуже ставлення до тілесності описує як характеристику ролі консультанта. Отже, активне ставлення до оволодіння професією, прагнення здійснювати консультативну діяльність характеризується позитивним ставленням до свого тіла і здоров'я.

До п'ятого фактора (7,6% сумарної дисперсії, факторна вага становить 1,673)

увійшли такі компоненти: роль вчителя (0,815) та вченого (0,898). Цей фактор описує дисоціацію та відсутність значущості психосоматичної компетентності майбутнього психолога під час домінування ролі вченого та вчителя, що може негативно позначитися і на професійній ідентифікації майбутніх психологів.

Отже, психосоматична компетентність у структурі професійної ідентичності представлена сукупністю латентних змінних, які описують такі основні тенденції в їх функціонуванні:

- психосоматична компетентність і розвивальне ставлення до тіла мають позитивний вплив на професійну ідентичність майбутніх психологів;

- ролі психотерапевта та ідентифікатора емоцій відіграють позитивне значення у функціонуванні професійної ідентичності, з одного боку, а з іншого – передбачають бережливе ставлення до свого тіла у майбутніх психологів;

- метафоричність як характеристика психосоматичної компетентності відіграє ключову роль у позитивному ставленні до майбутньої професії та представлена прагненням до здійснення тренерської та консультативної функції діяльності;

- прийняття власної тілесності характеризує прагнення майбутніх психологів до здійснення консультативної функції професійної діяльності та активність в оволодінні професією психолога;

- ролі учителя та вченого знаходяться поза зв'язком між позитивною професійною Я-концепцією та психосоматичною компетентністю.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, визначено типологічних особливостей психосоматичної компетентності, виділено п'ять профілів психосоматичної компетентності майбутніх психологів, де «компетентний» характеризується гармонійним високим розвитком всіх показників ПСК, «інтрацептивний» має найвищі показники здатності до фіксації на внутрішніх відчуттях, «небадьдужий», хоча і має невисокі показники за більшістю параметрів, але відрізняється високим рівнем позитивного ставлення до власного тіла, турботою, інтересом тощо. «Недіалогічний» тип характеризується невмінням вести внутрішній діалог, а «некомпетентний» профіль має низькі показники, що свідчить про низький рівень психосоматичної компетентності.

З'ясовано, що психосоматична компетентність займає провідне місце у структурі професійної ідентичності майбутнього психолога. Вона забезпечує не тільки позитив-

не ставлення до власної тілесності та становлення конструктивних форм ставлення до тіла, а й мотивує та формує активність у процесі оволодіння професією.

Перспективи подальшого розроблення теми – апробація розвивальної програми підвищення рівня психосоматичної компетентності серед студентів майбутніх психологів із метою виявлення її ефективності під час впровадження в навчально-виховний процес.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гольман Е.А. Женская телесность: теоретические подходы и перспективы социологического исследования : дис. ... канд. социол. наук : 22.00.01 «Теория, методология и история социологии» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hse.ru/data/2015/03/16/1093102198/Golman%20E.A.%20Dissertation.pdf>.
2. Зинченко В.П. Психология на качелях между душой и телом // Психология телесности между душой и телом / ред.-сост. В.П. Зинченко, Т.С. Леви. – М. : АСТ: АСТ МОСКВА, 2007. – С. 10–52.
3. Леви Т.С. Психология телесности в ракурсе личностного развития // Психология телесности между душой и телом / ред.-сост. В.П. Зинченко, Т.С. Леви. – М. : АСТ, 2007. – С. 410–433.
4. Пов'якель Н.І. Професіогенез саморегуляції мислення практичного психолога: [монографія] / Н.І. Пов'якель. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. – 259 с.
5. Психосоматика: культурно-історичний підхід: [навч.-метод. посіб.] / Т.Б. Хомуленко, І.О. Філенко, К.І. Фоменко, О.С. Шукалова, М. В. Коваленко. – Х., 2015. – 264 с.
6. Станковская Е.Б. «Моё чужое тело»: формы современного отношения женщины к себе в аспекте телесности / Е.Б. Станковская // Мир психологии, 2011. – № 4. – С. 112–119.
7. Станковская Е.Б. Структура и типы отношения женщины к себе в аспекте телесности : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Е.Б. Станковская. – Москва, 2011. – 231 с.
8. Хомуленко Б.В. Функціонально-рольові особливості особистості психолога : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Б.В. Хомуленко. – Луцьк: Б.в., 2014. – 200 с.
9. Хомуленко Т.Б. Методика проєктивної діагностики тілесного Я. / Т.Б. Хомуленко, В.О. Крамченкова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». – 2016. – Вип. 5. – С. 123–130.
10. Хомуленко Т.Б. Психосоматичний підхід у проблематиці психології розвитку: теоретичні та практичні аспекти / Т.Б. Хомуленко, Я.О. Василенко, М.В. Коваленко. // Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. – 2014. – Вип. 49. – С. 176–192.